

Hämärämpi kuin ranskalaiset

■ Putte Wilhelmsson

Ranskalaisia filosofeja on tunnetusti vaikea ymmärtää. Vielä vaikeampi on ymmärtää suomalaisia tutkijoita, jotka selittävät ranskalaista filosofiaa.

Lokakuun *Helsingin Sanomissa* Jyrki Alenius kertoi uuden suomennoksen pohjalta, millaista on yhdysvaltalaisen John Deweyn (1859–1952) pragmatistinen filosofia:

Dewey haki konkreettisempia vastauksia ja sovelluksia päivänpolttaviin yhteiskunnallisiin ongelmiin. Muutama vuosi ensimmäisen maailmansodan päättymisen jälkeen julkaisemassaan teoksessa Dewey toteaaakin, että filosofian tehtävä on ihmisten ajatusten selvittäminen aikansa sosiaalisissa ja moraalisisissa kiistoissa. (HS 14.10.2012.)

Samalla sivulla Harri Mäcklin kertoi uuden suomennoksen pohjalta millaista on ranskalaisen Maurice Merleau-Pontyn (1908–61) fenomenologinen filosofia:

Hän näet yrittää sanoa asioita, jotka pakenevat sanoja ja edeltävät kaikkea kielenkäytön mahdollisuutta. Tästä syystä Merleau-Pontyn teksteissä kielen tekstuureilla, rytmillä, sanojen hengityksellä ja äänettömällä puheella on vähintään yhtä suuri rooli kuin tekstin sisällöllä. Suomennoksen olisi kyettävä nappaamaan Merleau-Ponty'n käyttämän ranskan elävyyttä.

Filosofiasta on siis moneksi. Toisinaan filosofien välillä on suurikin päämäärien ja keinojen välinen kuilu, ja toisinaan kuilu on suurimmillaan filosofeista kirjoittavien välillä. Mäcklin varmaankin tuntee Merleau-Pontyn tuotantoa paremmin kuin minä, mahdollisesti myös alkukielellä, joten siinä on jo kaksi syytä, miksi en ole huomannut filosofin tuotannossa hänen nyt mainitsemaansa ilmiötä. Mutta kuinka moni muu on huomannut?

Mäcklinin kuvauksesta päätelleen Merleau-Pontyn kirjoituksilla luulisi olevan kunnia-paikka antologioissa, joiden otsikoissa on sana ”postmodernismi”. Minulla on sellaisia viime

vuosisadan perintönä useita. Merleau-Ponty ei ole mukana yhdessäkään. Olisiko siis mahdollista, että Merleau-Pontyn filosofia on – Deweyn sanoin – ”selventävämpää” kuin Mäcklinin lehtikirjoituksesta on lupa päätellä? Ja olisiko mahdollista, että Merleau-Ponty on ymmärtänyt kielen eritavoin kuin Mäcklin on ymmärtänyt Merleau-Pontyn kielen?

Kirjallisuus filosofassa

Seuraava lainaus Merleau-Pontyn esteettisen tutkielman englanninnoksesta osoittaa oikeaksi Mäcklinin uumoilun, jonka mukaan filosofin kääntäminen ei ole helppoa.

Lukijalle tuskallisista lauserakenteista huolimatta se osoittaa myös, että Mäcklinin sanoja ”pakenevat” ja ”edeltävät” asiat ovat mahdollisimman hämärä tapa kuvata Merleau-Pontyn sitoutumista Husserlin klassisen fenomenologian periaatteisiin. Ja että Mäcklinin ”rytmi”, ”hengitys” ja ”äänetön puhe” on mahdollisimman hämärä tapa kuvata Merleau-Pontyn samanaikaista sitoutumista kirjallisuuteen näkökulmana, joka aidosti rikastaa filosofiaa:

In a sense the whole of philosophy, as Husserl says, consists in restoring a power to signify, a birth of meaning, or a wild meaning, an expression on experience by experience, which in particular clarifies the special domain of language. And in a sense, as Valéry said, language is everything, since it is the voice of no one, since it is the very voice of things, the waves, and the forests. And what we have to understand is that there is no dialectical reversal from one of these views to the other; we do not have to reassemble them into a synthesis: they are two aspects of the reversibility which is the ultimate truth.

Olen varma, että Mäcklin uskoo arvostelusaan tarkoittaneensa jokseenkin samaa asiaa, josta Merleau-Ponty kirjoitti tässä kirjassa, *Le Visible et l'invisible* (1964). Lisäksi olen varma,

ettei Mäcklin arvostelussaan tarkoittanut yhtään mitään. Paitsi ehkä toisen käden filosofiasta muutoinkin tuttua tekniikkaa, jossa ranskalaisen filosofian otaksutun hämäryyden kanavoinnin kuvitellaan jotenkin ilmentävän tietoista olemassaoloa edeltävää metafysistä hämärää. Ja ilmentävyydellään säästävän kirjoittajalta tarkoittamisen vaivan.

Yritän edelleen havainnollistaa tätä tekniikkaa lainaamalla esseisti Timo Hännikäistä, vaikka en koskaan mielelläni lainaa esseisti Timo Hännikäistä. Tämäkin arvostelu on *Helsingin Sanomista* ja arvioi kirjallisuudentutkija Kuisma Korhosen kirjoituskokoelmaa *Lukijoiden yhteisö* (2011). Hännikäisen lainaamisissa kohdissa Korhonen puolestaan arvioi tai oikeastaan kanavoi erästä kirjansa läpi kulkevaa avainhahmoa, ranskalaista filosofi-kirjailija Maurice Blanchot'a (1907–2003). ”Tarkastellessaan historiaa, ihmisuhteita ja politiikkaa kirjoituksena Korhonen tekee monia kiinnostavia havaintoja, mutta kompastuu jatkuvasti abstraktioihin”, Hännikäinen moittii: ”Ilmaisun muuttuessa sanamagiaksi tekisi mieli muistuttaa kirjoittajaa hänen arvostamastaan kill your darlings -ohjeesta.”

Seuraava on Hännikäisen valitsema suora lainaus Korhosen kirjasta: ”Kohtaaminen on merkityksen merkitys. Vasta kohtaamisen horisontti tekee kirjallisuudesta nousevat merkitykset merkittäviksi, merkityksellisiksi.” Niin kuin tämäkin: ”Kirja on itkevä kivi, sukua tuulelle ja tuhkalles.”

Hännikäisen mukaan tällaiset lauseet kuulostavat naurettavilta kaikista, jotka eivät ole sisäisnänee taiteiden tutkimuksen kielenkäyttöä.

En väitä vastaan, en ainakaan jyrkästi, vaikka en suinkaan yritä sanoa, että Mäcklin tai Korhonen olisivat filosofiensa kuvauksissa väärässä. Tai että he olisivat ryhtyneet liian omaperäisiksi. Itse asiassa otaksun, että he noudattavat varsin uskollisesti ranskalaisen filosofian ympärille – toisinaan kauas sen ympärille – muodostunutta tulkintatraditiota. Ja tulkinnan traditionaalisuus osoittaa, että se on vertaisarvioinnissa yleisesti hyväksytty.

Filosofia kirjallisuudessa

Keski-ikäinen kulttuuriväki muistaa vielä 1980-luvun, jolloin ”teksti” ei enää tarkoittanut kirjailijan sanoja eikä ”merkitys” lukijan näkemystä, vaan molemmat sekoittuivat osaksi jotakin suurempaa, tulkittavaa tapahtumaa.

Tampereella tentitään yhä professori Mikko Lehtosen kirjaa *Merkitysten maailma* (1996), jossa tämä tapahtuminen nimetään lukemismuodostumaksi ja selitetään lukemistilanteessa vaikuttaviksi kielellis-yhteisöllisiksi mekanismeiksi. Mekanismit puolestaan selitetään ytimettömiksi fragmenteiksi ja pakeneviksi prosesseiksi. Entä miten selitetään ytimettömät fragmentit ja pakenevat prosessit? Ehkä samaa positiivisia ei kannata soittaa tämän pitempään.

Mahtavatko opiskelijat päästä helpommalla Oulussa, jossa professori Korhosen kirjan otsikko ainakin kuulostaa selkokieleltä (*Lukijoiden yhteisö*)?

Molemmat professorit tarkoittavat, että lukeminen yhdistää ihmisiä. Ero syntyy Lehtosen tavasta luetella yksilössä itsessään vaikuttavia sosiaalisia identiteettejä, joiden moninaisuuden läpi lukukokemus liukuu. Korhosen esseissä sisäisesti koettuja yhteisöidentiteettejä ei ilmeisesti ole, vaan lukemisen jatkumo perustuu lukijan yrityksille kuvitella ulkoisia yhteisöjä – ja kommunikoida niiden kanssa.

Lehtonen nojaa Tony Bennettiin, jonka kirjallisuusfilosofian ja kirjallisuussosiologian välimaastoon jäävää *Outside Literature* (1990) pidetään metodiopin klassikkona. Sen sijaan Korhonen aloittaa esseekokoelmansa ranskalaisesta Jacques Derridasta ja päättyy Maurice Blanchot'hin.

Juuri näin englantilainen ja mannermainen ajattelu ovat aina poikenneet toisistaan. Kun englantilainen filosofi kysyy, mitä ihmismielestä voi tietää, kysyy ranskalainen, mitä on mielen oleminen. Jos englantilainen kirjallisuusfilosofi kysyy, mihin yhteisöön kuulut, ranskalainen kysyy, mitä on yhteisyys. Toinen vastaus ei ole toista selkeämpi tai ”selventävämpi”, kuten filosofi Dewey sanoisi, vaan kumpikin jättäytyy hämäräksi omalla tavallaan.

Ajatellaan yhä lukemista, kirjallisuuden lukemista. Hyvän kirjan lukeminen edellyttää yksi-

näisyyttä, monien mielestä hiljaisuuttakin, mutta lukiessa voin kokea kumppanuutta toisiin ihmisiin, jotka ovat lukeneet saman kirjan. Kumppanuus ei edellytä lukupiiriä, jossa tapaavat toiset lukijat kasvoista kasvoihin. Oikeastaan ei edes sitä, että kumppanit olisivat yhä elossa. Tai että kirjan kirjoittajakaan olisi. Kumppanuuden kohde on ihmisyyden jossakin kasvottomassa muodossa, joka ei vaadi välitöntä huomiota eikä aseta yksimielisyyttä kumppanuuden ehdoksi.

Totta, kuvaus ei ole kovin omaperäinen. Joten voisiko sen ilmaista jotenkin omituisemmin? Ja lisätä joukkoon muutama viittaus hankalina pidettyihin ranskalaisiin filosofiin? Ja kirjoittaa jokin muutoin ymmärrettävä arkikielen sana kesken lauseen isolla etukirjaimella? Esimerkiksi näin:

Saadakseni teoreettista pohjaa väitöskirjalleni kehittelin siihen, lähinnä Emmanuel Levinasin ja Jacques Derridan tekstien pohjalta, ”tekstuaalisen ystäväyden käsitteen”.

Toisin kuin elävän elämän ystävyudet, tekstuaalinen ystävyys perustuu poissaololle, niin ajalliselle kuin paikalliselle etäisyydelle. Se perustuu teksteille: merkeille, joita on aina mahdollisuus toistaa, siirtää toisiin ympäristöihin, muunnella ja lukea toisin. Tekstuaalinen ystävyys on Toisen kohtaamista toisaalla, ystävyyttä joka ei vaadi läsnäoloa, jakamista, samanmielisyyttä tai uskollisuutta.

Tai, kuten George Bataillen on kerrottu muutoilleen, kirjallisuus on ”niiden yhteisö joilla ei ole yhteisöä”.

Lainaus on Korhosen esseestä, eikä sitä liene tarkoitettu esimerkiksi eikä kuvaukseksi professorin tieteestä. Mutta esseenäkin se muistuttaa lähinnä jääkaappirunoutta, jossa irrallisia sanoja voi kiinnittää magneetilla haluamaansa järjestykseen. Tai jos ei halua, niin satunnaiseen.

Ystävydestä Korhosen mainitsema filosofi Derrida kirjoitti kirjassa *Politiques de l’amitié* (1994), sen sijaan ”läsnäolon”, ”poissaolon” ja ”tekstin” hän sommitteli yhteen varhaisteoksessa *De la grammatologie* (1967), jossa puhutun ja kirjoitetun sanan rooli länsimaaisessa metafy-

siikassa on väylä Husserlin ja Heideggerin – tai ”logosentrismien” – kriittiseen tarkasteluun. Derridan aiheena siis on ontologia, tai olevaisen tutkimus, ja universaalitiede, tai tässä nimenomaisessa tapauksessa ne ensimmäiset määrittelyt, joiden päälle lingvistiikka ja antropologia yrittävät rakentaa oman erityistieteensä.

Filosofian imitaatio

De la grammatologie ilmestyessä kielitiede näytti humanistisen tutkimuksen avainkysymykseltä ja suositun päivälehdessä kolumnia kirjoittanut antropologi Claude Levi-Strauss oli aikansa tiedejulkis, joten lukeneiston silmissä Derridan kirja saattoi vaikuttaa suorastaan ajan-kohtaiselta. Nyt se voi jo tuntua etäiseltä arvoitukselta.

Selvää kai silti on, että Derridan tarkastelun kenttä poikkasi silloin jonkin verran Korhosta nyt askarruttavista kirjallisen kommunikaatioketjun etäisyyksistä, mukaan lukien kuolema lukijan ja lukijan tai lukijan ja kirjoittajan äärimmäisen etäisyytenä. Tai kuolema äärimmäisen etäisyyden metaforana, jolloin Korhosen essee jää analyttisen sijaan kuvailevaksi. Tai kuolema äärimmäisen etäisyyden analogiana, jolloin Korhosen essee jää kuvailevan sijaan sattumanvaraisiksi rinnastuksiksi.

Derrida varmaankin tarvitsee raskaan termikalustonsa, jonka viittaussuhteet lukijan tulisi tunnistaa tai edes tunnustaa aina esisokraatikoihin asti. Korhonen olisi pärjännyt kevyemmällä, jolloin vaikutelma olisi voinut olla filosofinen keskustelu, ei filosofian imitointi.

”Toinen”, isolla etukirjaimella, ei tällaisessa imitaatiossa ole joko entuudestaan tuntemattoman tai tyystin käsittämättömän synonyymi. Se on veruke, jonka ansiosta kirjoittajan ei koskaan tarvitse sanoa lukijalle: ”Juuri tuota minä tarkoitin.” Tai: ”Ymmärsit aivan oikein.” Se on sana, joka aina viittaa käsitteelliseen kokonaisuuteen tai käsiteperheeseen, jota lukija ei voi kokonaan tuntea. Ja jota kirjoittajan ei tarvitse tuntea. Tai se on sana, jonka kirjoittaja antaa ymmärtää tuntevansa ja jonka hän auliisti selittäisi, mikäli paneutuminen ikäviini yksityiskohtiin ei alentaisi keskustelun tasoa.

Entä sitten ”niiden yhteisö, joilla ei ole yhteisöä”? Ketkä ovat kertoneet, että sen muotoili George Bataille? Korhonen jättää lähdeviittauksen häveliäästi passiivimuotoon, joten onko kyse taas sanojen tai kokonaisten lauseiden analogisesta käytöstä, jolla ei ole edes metaforan kuvaannollista arvoa? Vai tavallisesta unohduksesta? Nimeämätön kertoja olisi joka tapauksessa ollut Korhosen kirjassa jo aiemmin esiintynyt Maurice Blanchot, ja nimeämätön kirja on *Tunnustamaton yhteisö* (1983). Se on muuten suomennettukin – muistaakseni jo vuonna 2004 – millä on ikävä tapa hälventää ranskalaisen filosofian salaperäisyyttä. Siksi se ei ehkä ole mahtunut Korhosen kirjallisuusluetteloon.

Tunnustamattomassa yhteisössä Bataillelta lainattu sanapari ”yhteisötön yhteisö” tarkoittaa, että meidät tekee lopulta toistemme kaltaisiksi se, mitä me emme voi jakaa: kuoleman kokemus. Entä mikä on Blanchot’n tekemän lainauksen lanka Korhosen Derridalta lainaamaan ”läsnäoloon”, ”poissaoloon” ja ”tekstiin”? No suunnilleen se, että kuolema ymmärretään merkin edellytykseksi – merkin, jonka ollakseen merkki, tulee tulla ymmärretyksi kirjoittajan ”läsnäolosta” huolimatta. Entä mikä on Korhosen käyttämien lähteiden lanka hänen omiin pohdintoihinsa ja tutkimusongelmaan? En ole varmuudella huomannut, että sellaista olisi.

Korhosen filosofinen imitaatio ei ymmärtääkseni edellytä, että Derridan logosentrismi-kritiikin ja Blanchot’n yhteisöfilosofian välillä olisi looginen ajatuksen yhteys. Se vain olettaa niin. Tai nähtävästi Korhonen olettaa, mutta syntipukiksi valikoituneen Bataillen selän takaa. Ei nimittäin olisi kovin reilua väittää, että Blanchot teki ainuttakaan ajatuksiltaan kovin yhtenäistä kirjaa. Yhteyksien näkijät ovat yleensä hänen kommentoijiaan, jotka omien ammattivaatimustensa takia halusivat kuvitella Blanchot’n tuotannon mieluummin vaikeaselkoiseksi kuin mielivaltaiseksi.

Kirjoittaja on toimittaja, joka opettaa satunnaisesti ”luovaa tietokirjoittamista” Turun avoimessa korkeakoulussa.

UUSI TUTKIMUSEETTINEN NEUVOTTELUKUNTA ON NIMETTY

Opetus- ja kulttuuriministeriö on asettanut uuden tutkimuseettisen neuvottelukunnan, jonka puheenjohtajana jatkaa kansleri **Krista Varantola** Tampereen yliopistosta.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta aloitti kolmi-vuotisen toimikautensa 1.2.2013. Toimikausi päättyi 31.1.2016. Puheenjohtajan lisäksi tutkimuseettiseen neuvottelukuntaan on nimetty varapuheenjohtaja ja kahdeksan jäsentä. Varapuheenjohtajana toimii professori **Markku Helin** Turun yliopistosta ja muut jäsenet ovat yksikön johtaja **Arja Kallio** Suomen Akatemiasta, yliopettaja **Jyrki Kettunen** Arcadasta, dosentti **Pekka Louhiala** Tampereen ja Helsingin yliopistoista, **Per Mickwitz** Suomen ympäristökeskuksesta, professori **Kirsi Saarikangas** Helsingin yliopistosta, professori **Ari Salminen** Vaasan yliopistosta, lakiasianhoitaja **Ari Suomela** Tekesistä ja professori **Pirkko Walden** Åbo Akademiasta.

Neuvottelukunnan tehtävänä on hyvän tieteellisen käytännön edistäminen sekä sen loukkauksen ja tieteelliseen tutkimukseen kohdistuvien vilppiepäilyjen käsitteleminen. Neuvottelukunnan toimiala on monitieteinen ja sen toiminta painottuu tieteen sisäiseen etiikkaan ja varsinaiseen tutkimustoimintaan liittyviin eettisiin kysymyksiin. Neuvottelukunnassa tulee asetuksen mukaan olla edustettuina tutkimuseettikan kannalta tärkeimmät tieteenalat sekä keskeiset tutkimuseetikasta vastaavat viranomaiset.